

BİZDE DİSSEKSİYON NE ZAMAN VE NASIL BAŞLADI?

Doç. Dr. ESİN KÂHYA

Anatomi sözlük anlamıyla yapıyı ve canlı hayvan yapısındaki organlar ve onların karşılıklı münasebetini inceleyen bilim dalı anlamına gelmektedir. Anatomi bilimi bugün disseksiyondan müstakil olarak düşünülemez. Çünkü biz disseksiyon sayesinde anatomik yapıyı öğrenip ona nüfuz edebiliriz. Fakat disseksiyonun anatomi araştırmalarının esasını teşkil etmesi, hatta onsuz anatominin bilimsel çalışmalarını yürütemeyeceğinin anlaşılması hiç de erken tarihlere rastlamamaktadır.

İnsanlar eski çağlardan itibaren anatomi ile ilgilenmiştir. Bunun ilk örneklerine Mısır, Mezopotamya, Hint ve Çin uygarlıklarında rastlamaktayız. Daha sonra Yunan uygarlığında bu konuda daha bilinçli araştırmalar yapıldığını görüyoruz. Yunan Dünyasında bu tip araştırma yapanlardan biri de Alkmeon'du (M. Ö. V. yüzyıl). Alkmeon yaptığı araştırmalarla örneğin optik siniri ve kulakla burun arasındaki östaki borusunu bulmuştur. Östaki borusunun XVI. yüzyılda Eustachi (1520-1574) tarafından yeniden bulunduğunu görüyoruz. Onun adına izafeten bugün hâlâ bu boruyu östaki borusu diye adlandırıyoruz. Alkmeon'un hayvan disseksiyonu yaptığı bilinmektedir. Yine Yunan Dünyasında uzun yıllar bu konuda otorite olarak kabul edilen Galen (M. Ö. 200) gibi bir bilim adamı domuz, köpek ve maymunların üzerinde yapmış olduğu araştırmalardan elde ettiği neticeleri insanlara da teşmil ederek, onların da aynı yapıya sahip olduğunu kabul etmiştir. Burada şunu ilave etmek gerekir ki, bazı Yunanlı bilim adamları insan üzerinde de disseksiyon yapmışlardır; örneğin Herophilos (M. Ö. yaklaşık 300) hem insan hem de hayvan üzerinde disseksiyon yapmıştır¹.

Daha sonra Yunan bilim âleminde aktarılan bilginin İslâm âlemini etkilemiş olduğunu görmekteyiz. Muhtelif İslâm bilginleri,

¹ Singer, Charles, *A Short History of Anatomy and Physiology from the Greeks to Harwey*, New York 1957, s. 28.

örneğin İbn Sina, Razi, Ali b. Abbas Galen'in fikirlerini pek değiştirmeksizin kabul etmişlerdir. Çünkü onların yapmış olduğu hatalara işaret edebilmesi için kendilerinin bizzat insan vücudu üzerinde disseksiyon yapması gerekiyordu. Halbuki böyle olanakları yoktu. Dolayısıyla da Galen'in ve anatomi konusunda araştırma yapan bazı diğer bilim adamlarının fikirleri pek az değişikliğe uğrayarak XI. inci yüzyıl sonlarından itibaren Avrupada başlayan çeviri faaliyetiyle Avrupa bilim âleminde aktarılmaya başlanmıştı.

Disseksiyonun Batı âleminde ilk defa ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Bazı tıp tarihçilerine göre, XIII. yüzyıl olarak belirlenirken, diğerleri XIV. yüzyılda olduğunu ileri sürmektedirler. XIV. yüzyılda, genel olarak bilimlerden hiç biri, ne botanik, ne zooloji ne de naturalistik sanat mevcut değildi, fakat disseksiyon vardı. XIV. yüzyılda Bologna Üniversitesinde yaygın bir şekilde disseksiyon yapıldığı bilinmektedir. Fakat burada insan vücudunun disseksiyonu, onun anatomik yapısı hakkında bilgi edinmek için değil sadece adli olaylarda delil toplamak gayesiyle yapılıyordu, yani burada yapılan disseksiyon olmaktan çok post - mortem çalışmalarıydı.

Bologna Üniversitesinde disseksiyonu başlatan Lucca'lı Hugh (1170-1240) ve öğrencisi Theodoric Borgognoni (1205-98) olmuştur. Onun bu çalışmalarını Salliceto'lu William'inkiler izlemiştir. Salliceto'lu William'ın çalışmalarını eseri *Cerrahi*'den öğreniyoruz. O, bu eserini 1275 tarihinde yazmıştır. O halde disseksiyon çalışmalarının başlangıcı, yani 1266 tarihi ile 1275 arasındaki on yıl içinde başlamıştır denilebilir. 1266-1275 tarihleri arasında Avrupada disseksiyon çalışmalarının başlangıcı olarak verilebilir².

Avrupada post - mortem muayenesiyle ilgili olarak ilk açık seçik referans 1286 yılına aittir. Parma'lı Fransisken Salimbene (1221-1290) 1288 yılında yazmış olduğu günlüğünde 1286'da Cremona'lı bir doktorun hastalığın nedenini saptamak üzere bir ölüyü açtığını yazmaktadır. Ancak buradaki post - mortem açıklamasından, sadece ölünün göğüs kısmının açılıp, kalbinin incelendiği anlaşılmaktadır. Tam bir post - mortem muayenesinin ilk resmî açıklaması 14 yıl sonrasına ait olup, Şubat 1302'de yapılan bir post - mortem çalışması hakkındadır. Burada Bologna'da şüpheli bir şekilde ölmüş bir kişinin

² aynı eser, s. 71-72.

zehirlendiği ihtimali üzerinde durulmaktadır. Adli soruşturma açılmıştır, ve adli makamlarca post - mortem muayenesi yapılması talep edilmiştir. Burada iki doktor ve üç cerrah tarafından Bartholomeo Varignano'nun başkanlığında post - mortem muayenesi yapılmıştır. Onların kullandığı ifadeden daha, önce bu tip post - mortem muayenelerinin yapıldığı anlaşılmaktadır.

Ancak yapılan araştırmalar göstermektedir ki bu yapılan disseksiyonlar anatomi bilimine her hangi bir katkıda bulunulmasını sağlamamıştır. Çünkü bunlar, daha önce de belirtildiği üzere, adli soruşturmaya hizmet ediyordu. Ancak bunlar bilimsel gaye ile yapılan disseksiyonlar için bir basamak vazifesini görmüştür.

Daha sonra disseksiyonun öğretim için kullanıldığını görmekteyiz. Burada disseksiyonu yapan kişi, yani *demonstratör* kadavrayı gerektiği şekilde açıyor, ve kürsüde metni okuyan profesörün okuduğu kısımları ostensor değneği ile gösteriyordu³. Dolayısıyla öğrenci o güne kadar kabul edilen otoritelerin, örneğin Galen'in, İbn Sina'nın fikirlerini kabul edip, bunun doğruluğunu da disseksiyon tatbikatında görüyordu. Çünkü burada her şeyden önce otoritenin doğru söylediği kabul ediliyordu. Disseksiyon verilen bilgiyi öğrencinin anlamasında yardımcı olacaktı.

Disseksiyonun öğretim gayesiyle kullanılmasına rağmen, bizzat kendisi disseksiyon yapıp, aracı kişileri kaldıran profesör Mondino de Luzzi (1270-1326) olmuştur. O, en çabuk bozulan organlardan, yani bağırsaklardan başlamak üzere bir kadavranın disseksiyonunu dört günde tamamlıyordu.

Daha sonra Andreas Vesalius (1514-1564) 1543 yılında neşretmiş olduğu *De Humani Corporis Fabrica* adlı eseriyle Galen otoritesini tamamen yıkmıştır. Realdus Columbus, Fallopius, Fabricius ve daha bir çok bilim adamının çalışmaları sayesinde anatomik araştırmalar gelişmiş ve disseksiyon vazgeçilmez bir anatomik araştırma metodu olarak yerleşmiştir.

İslâm Dünyasında VIII. yüzyıldan itibaren yapılan yoğun bir çeviri faaliyetiyle klasik Yunanda mevcut bilgi aktarılmaya çalışılmıştır. IX. yüzyıldan itibaren İslâm Dünyasında yazılmış orijinal eserlere rastlamaktayız. Bu eserler ve daha sonraki yüzyıllarda ya-

³ aynı eser, s. 71.

zılmış olanlar incelendiğinde görülür ki insan vücudu ile ilgili bilgiler genellikle bu çeviri faaliyetleri neticesinde elde edilen bilgilerdir. Onlardan Galen, Aristoteles, ve Hippocrates'i kendilerine belli başlı otorite olarak seçmişlerdir. Ancak o devirde yazılmış eserlerde bu konuyla ilgili olarak orijinal fikirlere de rastlamaktayız. Onlar muhtemelen bu fikirleri patolojik ve cerrahi vakalar vasıtasıyla elde ediyorlardı. Bazılarının ise hayvan tatbikatı yaptığı bilinmektedir. Örneğin Yuhanna İbn Maseveyh maymunlar üzerinde disseksiyon yapmıştır, ve insan iskeletini gayet iyi incelemiştir.

Yine buna ilave olarak, İbn Nefs'in kalp konusundaki fikirlerini görüyoruz. Her ne kadar çağdaşları tarafından farkedilmemişse de o, İbn Sina'nın *Kanun*'unun anatomi kısmına şerh olarak yazdığı *Şerh-i Teşrihü'l - Kanun l'İbn Sina*'sının beş ayrı yerinde açıkça insan kalbinin sağ ve sol karıncıkları arasında bulunan septumda görülen veya görülmeyen hiç bir delik olmadığını ifade etmiştir. Bu iki kısım arasında bulunan septum özellikle kanın geçmesine engel olacak şekilde kalındır⁴.

Bu fikir onun disseksiyon yapmış olduğu intibamı uyandırmaktadır. O, eğer disseksiyon yapmışsa, kalbin sağ ve sol karıncıkları arasındaki septumun kalın olduğunu ve geçit vermediğini nasıl bu kadar kesin bir şekilde söyleyebilmiştir?

Osmanlı İmparatorluğunda, genellikle İslâm âleminde otorite olan kişilerin görüşlerini benimseyip, yerleşmişti. Bunlar arasında İbn Sina, Razi, ve Ali b. Abbas anatomi konusunda Osmanlı hekimleri için otorite idiler. Bu otoritelerin eserleri onlar için esastı; örneğin İbn Sina'nın *Kanun* adlı eseri ve onun şerhleri el kitabı olarak yaygın bir şekilde kullanılıyordu. Hatta öyle ki, yukarıda ifade edildiği gibi, İbn Sina'nın *Kanun*'una yazılan şerhler de son derece yaygındı; örneğin İbn Nefis'in İbn Sina'nın *Kanun*'unun anatomi kısmına yazdığı şerh gibi (*Şerh-i Teşrihü'l - Kanun l'İbn Sina*). Bu eserin yazma kütüphanelerinde değişik zamanlarda yazılmış bir çok nüshalarının bulunması onun ne kadar yaygın olduğunu bize kanıtlamaktadır. Ancak, yukarıda belirtildiği gibi, bu eserin İbn Nefis kalp yapısı ve küçük kan dolaşımı ile ilgili çok önemli bir keşfi açıklamış olmasına

⁴ Mayerhof, Max, "İbn an - Nafis (XIII. cent.) and his Theory of the Lesser Circulation," *ISIS*, 1935, 23, s. 100-120.

rağmen, bu nokta o devrin hekimlerinin gözlerinden kaçmıştır, yahut da otoritelerle uyuşmadığı için dikkate alınmamıştır.

Bu, bu sahada hiç bir yeni fikrin ortaya atılmadığı anlamında kabul edilmemelidir. Genellikle anatomi ile ilgili bilgiler tıp kitaplarının ilk kısımlarında yer almaktadır. Bunların yanı sıra, müstakil anatomi eserlerine az da olsa rastlanmaktadır. Bunlardan en güzel bir örnek Şirvan'lı Şemseddin-i İtaki'nin *Teşrih-i Ebdân ve Tercümân-ı Kibale-i Feylûstâfân* adlı eseridir. Bu eser resimli olup, içinde çok güzel çizilmiş kafa kesiti, solunum aygıtı, ürogenital sistem ve kas ve iskelet sistemi şemalarını ihtiva etmektedir. Eser muhtemelen 1629-1631 yılları arasında yazılmıştır. Eserdeki resimler Avrupa etkisinin Osmanlı bilim dünyasına girdiğini göstermektedir. Ayrıca yine metinde bulunan ve stil olarak farklı çizgiler gösteren bazı şemalar, özellikle metinde verilen açıklamalarla da çok iyi uyuşmasından dolayı, İtaki'nin bu konuda şahsen araştırma yaptığı kanaatini uyandırmaktadır. Metinde görülen sinir sistemi ile ilgili şemalara ne İslâmî tıbbî esas olarak almış anatomi eserlerinde ne de Avrupa tıp kitaplarında rastlanmaktadır⁵. O halde ne geleneksel İslâm tıbbında mevcut olan ne de Batıdan alınmış olan bu bilgileri o nereden almış olabilir?

Yine aynı yüzyılda, IV. Murat'ın hekimbaşısı olan Emîr Çelebi (öl. 1638), yazmış olduğu *En - Muzecü't - Tıb* adlı eserinde ölen insanların her hangi biri üzerinde teşrih yapıp onun damarlarını, karaciğerini ve sindirim organlarını görmenin mümkün olduğunu söylemektedir⁶.

Osmanlı İmparatorluğunda yüksek öğrenim medreselerde yapılıyordu. Hekimlik yapmak isteyen bir kişi mevcut üniversitelerden birinde genel bir eğitimden geçmek zorundaydı. Orada Arapça ve Farsça öğrenmekteydi. Daha sonra gerekli müesseselerde tatbikat görmek suretiyle hekim olmaktadır. Tıp mesleğinin ayrı bir meslek olarak okutulma usulü Osmanlılarda Kanunî Sultan Süleyman tarafından düşünülmüş ve gerçekleştirilmiştir. Süleymaniye medreseleri arasında bir de tıp medresesi vardı⁷.

⁵ Kâhya, Esin, "Şemseddin-i İtaki'nin Resimli Anatomi Kitabı", *Araştırma*, (1972), c. VIII, s. 171-186.

⁶ Adıvar A., *Osmanlı Türklerinde Bilim*, Ankara, 1971, s. 113.

⁷ Ergin, *Osman, Maarif Tarihi*, cilt I, İstanbul 1977, s. 143-145.

Eğer Avrupada tıp, özellikle anatomi, Osmanlılardaki tıp ve anatomi ile mukayese edilecek olursa, aralarındaki muazzam fark açıkça ortaya çıkar. Yukarıda belirtildiği gibi, Avrupada disseksiyon adlı gayelerle bile olsa XIII. yüzyılda başlatılmıştır. XVI. yüzyılda ise Vesalius Galen otoritesine karşı çıkıyordu; anatomi müstakil bir bilim dalı olarak kabul ediliyor, onun araştırma yöntemi olarak disseksiyon benimseniyordu. Disseksiyon artık adlı gayelerle veya öğretim gayesiyle kullanılan bir araç olmaktan çıkmış, bir araştırma yöntemi olmuştur. Bu da Avrupalı ve Osmanlı arasındaki anatomi bilimi açısından seviye farkını göstermektedir. Bu fark XVII ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlılar aleyhine olmak üzere artmıştır.

XVII. yüzyıldan itibaren Avrupa biliminin etkileri Osmanlılarda hissedilmeğe başlanmıştır. Bu etkinin orada yazılmış eserler yoluyla olduğu düşünülebilir. Ancak Avrupada yazılmış eserleri okuyabilmek için Latince bilmek gerekiyordu. Çünkü genel olarak bilim adamları Latince yazıyorlardı.

Avrupa etkisinin yabancı uyruklu hekimler aracılığı ile taşındığı kabul edilebilir. Çünkü XVI. yüzyıldan itibaren İspanya ve İtalyadan kovulan Yahudiler Osmanlı İmparatorluğuna gelip sığınmışlardı, ve bunların çoğu Hıristiyan Avrupanın belli başlı üniversitelerinde tıp tahsil etmişti. Osmanlı sultanları bu göçmen Yahudi'ere saraylarını açtılar. Biz XVIII. yüzyıla kadar Yahudi doktorların sarayda vazife aldıklarını görüyoruz. Bunlardan örneğin Moses Hamon, Sultan Süleyman'ın başhekimi idi⁸.

Diğer taraftan yabancı uyruklu bir çok doktor Türkiyeye gelerek sanatlarını icra ediyorlardı. Bunlardan hepsi değerli değildi, hatta bazıları doktor oldukları dahi şüpheli kişilerdi⁹.

Bunların yanı sıra, medreseden mezun olmadıkları halde hekimlik yapan Türkler vardı. İşte bu cahil hekimler hakkında III. Ahmet bir hükm-ü şerif çıkarttı. Burada hekimlerin resmî bir sınavdan geçip, bir diploma almadıkça hekimlik yapmalarına müsaade edilmediği kaydedilmekteydi¹⁰.

⁸ Heyd, Uriel, "Chief Jewish Physician to Sultan Süleyman the Magnificent", *Oriens*, c. 16 (1963), s. 152-170.

⁹ Perrot, George, *Souvenir d'un Voyage en Asie Mineure*, Paris 1864, s. 100-101.

¹⁰ Adivar, Adnan, *Osmanlı Türklerinde Bilim*, Ankara 1971, s. 147-148.

Aynı kaideler cerrahlar için de geçerli idi. Medreselerin programında anatomi (teşrih) dersi vardı, ve cerrah olarak tayin edilecek kişinin de bu derslere devam etmiş olduğunu kanıtlaması gerekiyordu. Örneğin Başvekâlet Arşivinde bulunan bir vesikanın içeriği bize kesinlikle bunu kanıtlamaktadır. Bu vesika ordu cerrahbaşılığına tayin edilecek olan hassa cerrahlarından Ebu Bekir'in seretubba Mehmed Efendi tarafından yazılan ilâmıdır. Burada Ebu Bekir Efendi'nin maharet ve hazakati belirtilirken, kendisinin Süleymaniye Medresesinde ilm-i teşrih (anatomi) derslerine de devam ettiği, dolayısıyla da ordu sercerrahlık mevkiine layık olduğu ifade edilmektedir (27 c. 1182) ¹¹.

Daha önce belirtildiği gibi Osmanlılardaki bilim seviyesi ile Avrupadaki bilim seviyesi arasında gittikçe büyüyen farklılık başta padişahlar olmak üzere devlet ve bilim adamları tarafından hissedilmeğe başlanmıştı. Onlar eğitim sistemine getirilecek yeniliklerin konunun çözülmesini sağlayacağını kabul ediyorlardı. Bu düşüncenin neticesi olarak bazı yeni okullar açıldı. Bunlardan ilki 1773 yılında açılan Mühendishane-i Bahriye-i Hümayun'du. Bunu diğer okullar izledi, ve nihayet 1827'de (1242 H.) Tıp Fakültesi açıldı. Bu okulun açılmasında özellikle zamanın hekimbaşısı Mustafa Behçet Efendi'nin rolü inkâr edilemez. Bu okulun açılmasıyla ilgili olarak Başvekâlet Arşivinde bulunan 22 Ca 1242 tarihli vesikada, okulun neden açıldığı, okutulacak dersler, okulun öğrencileri ve hocaları hakkında bilgi bulmaktayız. İlgili vesikada okulun açılış sebebi olarak İstanbul'da bulunan hekimlerin eski tıbbi (geleneksel tıp) bilip, yeni tıp hakkında bilgi sahibi olmaları gösterilir. Eski tıbbi öğrenerek yetişmiş hekimler ne savaş ne de barış zamanında ordunun ihtiyaç duyduğu bilgili ve hazık hekimler değildirlen. Dolayısıyla yeni bir okula ihtiyaç vardır. Ancak iyi öğretmenler elinde modern fen bilgisine sahip olarak ve yabancı dil bilerek yetişecek yeni doktorlar ordunun ihtiyacına cevap verebilirdi. Okuldaki öğretmenler tercihan müslümanlar arasından seçilecekti, eğer bulunamazsa diğer milletlerden veya azınlıklardan hoca tayin edilecekti.

Yeni açılan okul *Tıphane* adı altında, Veznecilerde Acemoğlu kışlası yakınında, Tulumbacı Konağında kuruldu. Buraya alınan

¹¹ Başvekâlet Arşivi, Sıhhiye (Cevdet Tasnifi), no. 96.

öğrenciler herhangi bir sınava girmeksizin doğrudan doğruya okula kayıtlarını yaptırıyorlardı. Okulda öğretim dili Fransızca idi¹².

Okul programında ilk sınıflarda din kuralları, Osmanlıca güzel yazı, Fransızca gramer ve metinler, Fransızca güzel yazı, felsefe kimya gibi dersler vardı. Teşrih (anatomi) üçüncü sınıf programında görülüyordu. Anatomiden başka bu sınıfta zooloji, halk sağlığı bilgisi, fizyoloji, ve cerrahi gibi dersler vardı. Dördüncü sınıfta ise dahili hastalıklar, haricî hastalıklar, kadın - doğum başlıca görülen dersler arasında idi¹³.

Bu dört yıllık programdan anlaşılıyor ki ilk iki yıl öğrenciye genel bilgiler veriliyordu. Onu takip eden iki yıl içinde ise meslek bilgisine ayrılmıştı. Anatomi temel meslek bilimlerinden olduğundan üçüncü sınıf dersleri arasında yer almakta idi.

Daha sonra 1252 H. (1836 M.) yılında Tıphanenin Galatasaray'a nakledildiğini görüyoruz. Yeni açılan Tıphanede yeteri kadar öğretmen yoktu. Bundan dolayı istenen modern tıp öğretimi sağlanamamıştır. Bu sorunu çözmek üzere Avrupadan öğretmen getirilmesine karar verilmiştir. Viyana sefarethanesi maslahatgüzarlığına yazılarak oradan öğretmen istenmiştir. Viyana Tıp Okulu öğretmenlerinden olan Dr. Bernard baskı altında tutulmayacağı şartı ile vazifeyi kabul etmiştir. Bir çok tarihçi modernleşmenin Tıp Okuluna Dr. Bernard'ın muallim-i evvel olarak atanmasından sonraya rastladığını savunmuşlardır¹⁴.

Her ne kadar gerek medrese gerekse yeni açılan Tıphanede Anatomi dersleri mevcutsa da bu derslerde öğretim planşlar ve şemalar üzerinde yapılmaktaydı. Öğretmenlerin bizzat kendileri disseksiyon yapmamışlardı. Onlar anatomik yapıyı planşlardan öğrenmişlerdi, ve onları kullanarak kendi öğrencilerine de öğretmek zorunda idiler. Bu planşlar ve şemalar Avrupadan getirilmeğe başlandığından, onların yazı ve açıklamalarını anlamak için yabancı dil bilmek zorunda idiler. Yukarıda ifade edildiği gibi, yeni açılan Tıphanenin öğretim dilinin Fransızca olması da bu sebebe dayanıyordu. Böylece öğrenci Avrupa kökenli malzemedan kolayca yararlanabilecekti.

¹² Başvekâlet Arşivi, Sıhhiye (Cevdet Tasnifi), no. 1287.

¹³ Rıza Tahsin, *Mir'at-ı Mekteb-i Tıbbiye*, İst. 1328-1330, s. 7-8.

¹⁴ Ergin, Osman, *Maarif Tarihi*, cilt I., Ankara, 1977, s. 346.

Daha önce belirtildiği gibi, anatomi ancak disseksiyon tatbikatı ile öğrenilebilirdi. Organların tabii olarak pozisyonlarını, şekillerini ve de onların yapılarını ayrıntılı olarak incelemek ancak disseksiyon yaparak mümkündü. Ayrıca disseksiyon sadece cerrahlar için değil, doktorlar için de gerekliydi. Çünkü normal, sağlıklı yapıyı bilmeyen, onu tanımayan bir doktor patolojik bir bünyede meydana gelmiş ve gelecek değişimleri anlayamazdı.

Dr. Bernard öğrencilerin anatomi derslerinden yeteri derecede yararlanamadığını öne sürerek bir an evvel Avrupada tıp okullarında olduğu gibi, bu derslerin ölü üzerinde yapılmasını istiyordu. Onu bu konuda okulun idarecisi durumunda olan ve aynı zamanda hekim-başı olan Abdullah Efendi de destekliyordu. Ancak burada bir sorun ortaya çıkıyordu; disseksiyon için gerekli olan ölümler nasıl ve nereden sağlanabilecekti?

Bilimsel gayelerle yapılan disseksiyon başlangıçta her ülkede sorun olmuştur. Çünkü onun malzemesini meydana getiren *insan vücudu* idi. Dolayısıyla insanlar çeşitli nedenlerle disseksiyona başlangıçta karşı çıkmışlardır. Bu sebeplerden şüphesiz en önemlisi dinsel sebep idi.

Avrupada disseksiyona başlangıçta, dinin temsilcisi olan kilise karşı çıkmıştır. Kilise zaman zaman yayınladığı bildirimlerle disseksiyona karşı olduğunu ilan etmiştir. 1300 yılında Papa VIII. Boniface böyle bir bildiri yayınlamıştır. Biz bunu sadece meşhur anatomist Mondino de Luzzi'den değil, devrin diğer anatomistlerinden de öğreniyoruz. XIV. yüzyılda yaşamış olan çeşitli anatomistlerin eserlerinden, disseksiyonun kilise tarafından yasaklandığını görüyoruz. Her ne kadar disseksiyon 1266-1275 tarihleri arasında yapılmağa başlanmışsa da, kilise ancak iki yüz yıl sonra bu konudaki tutumunu değiştirmiştir. Vücudun otoriteden müsaade alınması şartıyla, açılabilceğini ilk defa ilan eden, kendisi de Bologna ve Padua Üniversitelerinde öğrencilik yapmış olan Papa Sixtus IV. idi (papalığı 1471-84). Ancak bu özel bir izindi. Disseksiyonun serbest bırakılması ise çok daha sonraya rastlamaktadır. Papa VII. Clement (papalığı 1523-1524) çıkardığı bir müsaade ile resmen disseksiyonu serbest bıraktı (1524)¹⁵.

¹⁵ Singer, Charles, *A Short History of Anatomy and Physiology from the Greeks to Harwey*, New York 1957, s. 85-86.

Biz Avrupada disseksiyon tatbikatının kilisenin onayını almak konusunda göstermiş olduğu aşamaların bir benzerine Osmanlılarda rastlamaktayız. Osmanlı İmparatorluğu genellikle müslümanların çoğunluğu teşkil ettiği insan topluluğundan meydana gelmişti. Pa-dışah aynı zamanda halife, yani dinî lider olarak kabul ediliyordu. Ancak İslâmiyette Hıristiyanlıkta olduğu gibi din müesseseleşmemiştir. Dolayısıyla kilise kararlarında olduğu gibi bu konuyla ilgili kesin kararlar alındığı görülüyor. İslâm dininde her türlü kararın alınmasında birinci esas Kuran'a aykırı olmamaktır. İkinci esas ise Peygamberin sözleri, yani hadislere aykırı davranmamaktır. Bilindiği gibi, Kuran'daki çeşitli âyetler bilim ve bilimsel çalışmayı destekler niteliktedir. Peygamber de yaşamı boyunca bilimsel çalışmayı destekler nitelikte bir çok sözler söylemiştir. Örneğin o, yakınları veya arkadaşları hastalanınca, ilaçla tedavi olmalarını önermiştir. O diyor ki "ilaçla tedavi olunuz, zira Tanrı hiç bir hastalık vermemiştir ki şifasını da vermemiş olsun"¹⁶. Böylece Hz. Peygamber insanların bilime güvenmelerini, onun desteğine sığınmalarını, doktorların da araştırma ile en iyi tedavi yöntemlerini bulmalarını istemiştir. Bunun için de sadece ilaçlar üzerinde araştırma yapmak yeterli değildir, aynı zamanda doktorun insan vücudunu da iyice tanıması gerekir.

Halbuki Charles White *Three Years in Constantinople* adlı seyahatnamesinde disseksiyonu men eden bir hadisten bahsetmektedir. Bu hadise göre Hz. Peygamber "başkalarına ait en kıymetli inciyi dahi yutmuş olsa, ölü bir vücudu açmayınız" demiştir. Böyle bir hadisin bulunup bulunmadığı konusunda çeşitli hadis kitaplarında yapılan araştırmalar, böyle bir sahih hadis olmadığı gibi, mevzuu veya zayıf hadisin de bulunmadığını ortaya koymaktadır¹⁷.

Bu konunun İslâm hukukçuları tarafından ele alınmış olabileceği düşünülerek yapılan araştırma sırasında konuya aydınlık ge-

تَدَاوَوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَمْ يَضَعْ دَاءً إِلَّا وَضَعَ لَهُ شِفَاءً¹⁶

¹⁷ Wensick, *Corcondance et Indices de la Tradition Musulmane*, Leiden 1963; Ahmet el-Kalaş, *Keşü'l - Hafâ ve Mürdü'l - Elbâs, Amma İştehare mine'l - Ehâdis ale's - Seneti'n - Nâs*, 2 Cilt, Halep (tarihsiz); Suyûtî, *el - Fetü'l - Kebîr fi Dammihi'l - Ziyâdet-i ile'l - Câmî'ü's - Sagîr*, 3 cilt, Halep 1350; İbn Arrak el - Kenâni, *Tenzi-yetü's - Şeria'tü'l - Merfua'ti ani'l - Ehbâri's - Seni'yetü'l - Mevdu'dli*, Kahire, birinci tab (tarihsiz); *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercümesi ve Şerhi*, IV. cilt, 3. baskı, Ankara, 1972.

tiren Hasaneyn Muhammed Fahlûf'un *Fetâve Şer'iyetün ve Buhusun İlmîyyetün* adlı eseriyle karşılaştı. Bu eserinde, Fahlûf, "fıkıh kitaplarımızda bu konuyla ilgili nasların bulunduğunu" söylemektedir. Ona göre, her ne kadar bazı dar görüşlü kişiler şeriatın disseksiyon ve otopsiye cevaz vermeyeceğini düşünürlerse de bu doğru değildir. Şeriat daima insan menfaatini korur; onu kötülüklerden uzak kılar. Burada yapılan iş de insan menfaati açısından gereklidir. Bu iş iki defa menfaat sağlamaktadır. Eğer insan bedeni otopsi yapılmak gayesiyle açılıyorsa faydalıdır. Çünkü şüpheli ölüm hâdisesi aydınlatılabilecek, suç kesinlik kazanacaktır. Eğer ceset bilimsel gayelerle açılıyorsa, bu da insan için yararlı olacaktır. O, burada Şeyh Decvî'nin bir fetvasını da vermiştir. Şeyh Yusuf ed-Decvî fetvasında şöyle demektedir: "Bilimin ilerlemesi için teşrih (disseksiyon ve otopsi) gereklidir". Bu husustaki bizim elimizdeki en önemli delil şudur: Kasıtlı olarak ölünün disseksiyon ve otopsisinin caiz olduğu ve insan şerefine her hangi bir ihanetin bulunmayacağı hususunda fıkıh erbabı karar vermişler ve kitaplarında ölmeden önce bir kimse bir eşya yutacak olursa bu mal az bir değere sahip olsa da cesedin karnı yarılmak suretiyle o malın çıkartılacağını açıklamışlardır¹⁸.

Bu son hüküm de göstermektedir ki Hz. Peygamber'in disseksiyonu engelleyen her hangi bir sözü olmadığı gibi disseksiyon ve otopsiyi engelleyen şer'î hükümler de bulunmamaktadır; aksine bu konuyu destekler mahiyette fetvalarla karşılaşılmaktadır.

Yukarıda verilen bilgilerden anlaşılacağı üzere, İslâm Dini otopsiye karşı değildir. Ancak yine de hiç kimse yakınlarının tıp okulunun anatomi tatbikat salonunda incelenmesini onaylamayacaktır. Dolayısıyla yukarıda da daha önce ifade edildiği gibi, kadavra temini önemli bir sorun olarak ortaya çıkıyordu.

Bu arada Dr. Bernard'ın isteği ile, kendisine yardımcı olmak üzere, bir öğretmen almak için bir sınav açılmıştır. Avrupanın her tarafında yapılan ilanlardan sonra, Spitzer adlı bir doktor, Dr. Bernard'a yardımcı olarak seçilmiştir. Dr. Spitzer anatomistti. Tıphane anatomi derslerini verecekti.

Tıphane nazırı ve devrin hekimbaşısı olan Abdullah Efendi Kaptan-ı Derya olan Talat Paşa'ya ceset konusunda Tıphane

¹⁸ Hasaneyn Muhammed Fahli, *Fetâvâ Şer'iyetün ve Buhusun İlmîyyetün*, cüz 1-11, Halep 1385 H. (1965 M.), s. 360-364.

karşılaştıkları güçlüklerden bahsetmiştir; onun bu konuda kendisine yardım etmesini istemiştir. Talat Paşa 1827'de Girit Adasının asayişinin sağlanması ile ilgili olarak yapılan Girit Seferinde büyük başarı sağlamıştı¹⁹. O, kaptan-ı derya olarak sadece iyi bir komutan değil, aynı zamanda aydın görüşlü bir kişi idi. Hekimbaşı Abdullah Efendi kendisinden Tıphaneye ceset temini konusunda yardımlarını istediğinde onun bu konudaki fikirlerini destekleyerek, Tıphanenin ihtiyacı olan cesetlerin Tersane Tomruğundan temin edilebileceğine dair söz vermiştir. Bu konuyla ilgili olarak alınmış kararı biz Başvekâlet Arşivinde 1257 H. (1841) tarihli vesikada görüyoruz. Bu vesika "Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'de yeni ihyasına muvaffak oldukları Teşrihhanede zaman zaman öğrenci kullarına anatomi öğretmek için ceset gerektiği aşikar olduğundan, Tersâne-i Âmire Prangasında mevcut olan suçlulardan ölenlerinin sözü geçen okul tarafından gönderilecek sandık ile Teşrihhaneye nakli hususunda" Padişahın yüksek müsaadeleri istenmektedir. Yine bu vesikadan anlıyoruz ki, "Prangada ölü bulunmadığında, ders için lüzumlu kadavranın gerektiğinde Çürüklük Mezarlığında zaman zaman tahtaya sarılı fakirlerin ölüsü geldikçe, söz konusu okul tarafından imamına akçe verilerek gizlice ölü sevki konuşulmuş ve imam da hayırlı olan bu işe razı olduğundan" durum yazılarak bildirilip, hükümet ve padişahın izni istenmiştir. Vesikanın altındaki nottan anlaşıldığına göre, bu dilekçe hekimbaşı tarafından sadrazamdan izin istenmek üzere kaleme alınmıştır.

Bu vesikanın ekinde hekimbaşının bu dilekçesine sadrazamın verdiği cevapları öğreniyoruz. Buradan anatomik tatbikat için sadece Bâb-ı Âliye baş vurulmadığını, kaptanlık makamına da baş vurulduğunu ve gerekli cesetlerin gönderilmesi için izin ve müsaadelerinin istendiğini öğreniyoruz. Mektep-i Tıbbiye-i Şahane öğrencilerine anatomi bilimini öğretmek için söz konusu okulda yaptırılan Teşrihhanede ölümlerin kadavraları, gereğine dayalı olarak, Mayıs ayı nihayetine kadar Tersâne-i Âmirede prangaya bağlı olan suçlulardan ölenlerinin ve Çürüklük Mezarlığına gelen fakirlerin ölümlerinin, gönderilecek sandık ile, gizlice söz, konusu okula yollanması hususunda emir verilmesi için, cömert Padişah Hazretlerinin baş hekimi tarafından, kaptanlık yüksek makamına sunulan tezkere ile, Bâb-ı

¹⁹ Tayyazade Ahmet Ata, *Tarih-i Ata*, İstanbul 1293, s. 213-220.

Âliye gönderilen bir tezkere” şeklindeki ifadeden bu fikirler açık ve seçik olarak öğrenilmektedir. Ancak ekteki hemen daha sonra gelen kısımda kabine toplantısında yapılan bir görüşmenin, disseksiyonun yapılmasını onayladığını, fakat Çürüklük Mezarlığına gönderilen fakirlerin ölülerinin bu iş için kullanılmayacağını ifade etmektedir. Vesikada bu görüş “ondördüncü Salı günü vekillerden meydana gelen kabine toplantısı sırasında (Bâb-ı Âliye gönderilen tezkere okunduğunda) söz konusu okulun yapılmasından gaye öğrencisinin tıbbın gerekli bilgilerini mükemmel bir şekilde öğrenip, tahsil ederek Sultanın yüksek huzurlarına yakışır bir şekilde hazık doktorlar yetiştirilmesi düşüncesiyle ilgili fikirleri hakkında bu çeşitli aletlerin ikmaline muvaffak olacağı konusu kullara açık ve seçiktir. Fakat yukarıda söz konusu edilmesi üzerine Çürüklük Mezarlığından imamı vasıtasıyla, onu razı ederek, gizlice ölü yollanması insanlar arasında bazı söylentiyi mucip olacağından dolayı, münasip olamayacağına, ve Tersâne-i Âmire kürüğünde ölenlerin o şekilde, sözü geçen okula gönderilmesinde kolaylık olarak hiç bir taraftan duyulmayacağından dolayı, hariçten getirtilmesinden kaçınılıp, Tersâne-i Âmire’de ölen ve kazaya uğrayan suçluların ölülerinin gerektiğinde Devletli Kaptan Paşa Hazretleri tarafından söz konusu okula gönderilmesinde herhangi bir sakınca olmayacağı zikredilmiş...” şeklinde belirtiliyor. Ekin altındaki notta, bu ekin Sadrazam tarafından Yüce Hazreti Padişahın mübarek ayağının tozuna takdimle, Cihan Padişahının çok kutsal görüşü buyurulmuş ve zikredilmiş olduğu gibi, dışarıdan ölü getirtilmesinden kaçınılıp, yalnız Tersâne-i Âmirede bulunan ve helâk olan suçlunun ölülerinin lüzumu oldukça adı geçen okula gönderilmesiyle ilgili Padişah Hazretlerinin buyruğu yüksek iradesi” icabı olduğu ifade ediliyor²⁰.

Buradaki ifadeden de anlaşıldığı gibi, zamanın padişahı Abdülmecit (padişahlığı 1839-1845), vezirlerin Tıphanedeki anatomi dersleri için gerekli kadavranın sadece Tersane Kürüğünden temini konusundaki aldıkları ve kendisine sundukları kararı onaylamıştır. Çünkü her ne kadar disseksiyon İslâm Dininin ruhuna aykırı değilse de, Padişahın da bildiği üzere, yine de halk kendi ölülerinin disseksiyonuna karşı çıkacaktı. Halbuki Tersanenin Prangasından Tıphanenin Teşrihhanesine yollanacak ölümler, esirlerin ölümleri idi. Dola-

²⁰ Başvekkâlet Arşivi, İrade (Dahiliye), 1257, 1771 (fi s. 1257). (Bkz. Levha I).

sıyla halkın ilgisini çekmeyecek, ve tepkisiyle karşılaşmayacaktı. Buna ilave olarak, kendi yararlarına olduğunu da düşünerek, daha rahat ve kolay kabul edebilirlerdi. Aynı zamanda, pranga mahkûmu esirlerin ölümlerinin temini kolay olacağından bu yol tercihe şayandı. Böylece yeni açılan ve memleketin sağlık hizmetlerinin gelişmesi konusunda büyük önem taşıyan bir okul başlangıçta halkın tepkisiyle karşılaşmayacak ve çalışmalarıyla önemli bir ihtiyacı da karşılamış olacaktı.

Biz daha sonra, 1263 H.'de (1847 M.) bu konuda kaleme alınmış ikinci bir tezkereden disseksiyon için Tıphanenin ihtiyaç duyduğu malzemenin bir müddet Tersane-i Âmireden sağlandığını öğreniyoruz. Ancak bu vesikadan yine öğreniyoruz ki, daha sonra cesetlerin Tersane Tomruğundan sağlanmasından vazgeçilmiştir. Disseksiyon için gerekli cesetlerin esir pazarlarından sağlanmağa başladığını görüyoruz. Ancak esir pazarlarının kaldırılmasıyla anatomi, dersleri için gerekli olan cesetlerin temini tekrar sorun haline gelmiştir. "Mekteb-i Fünûn-u Tıbbiye-i Şahane Teşrihhanesi için (padişahın) yüksek iradesi ile ilkin Tersâne-i Âmire Tomruğunda ölenlerin cenazeleri götürülmekte iken, vazgeçilerek, daha sonra esir pazarından celb olunmakta olduğu halde" adı geçen pazarın kaldırılmasından dolayı teşrih maddesi kullanılmaz olduğuna ve bununla ilgili derslerin ilerlemekte olduğundan teşrih maddesinin ameliyat ve fiiliyatı icra olunmadıkça, yalnız derslerin faydalı olmayacağı" şeklindeki ifadeden anatomi derslerinin artık disseksiyon yapılmaksızın yürütülemeyeceğinin kesinlikle kabul edildiğini anlıyoruz. Ve hemen onu takiben "ölen zenci cariye ve çocukların olduğu gibi söz konusu mektebe celb olunmak üzere haber verilmesi hususunun bilcümle esircilere tenbih ve tekid olunmasına" şeklindeki satırlardan ise, bu vesika ile disseksiyon malzemesini yine esirlerin teşkil ettiğini, fakat bunların artık esir pazarlarından değil, doğrudan doğruya esircilerden sağlandığını öğreniyoruz. Burada "esirciler tenbih ve tekid edilmesi ve gizlenmemesine, saklanmamasına vesile olmak için haber verenlere söz konusu okul tarafından 30'ar kuruş ihbariyye ücreti verilmesi iznini istemek ve ifade olunmak ve gerçek fenn-i teşrihin (anatomi) layıkıyla bilinmesi fiilen icrasını görmeğe bağlı bulunduğundan o cihetten esirlerin ellerinde bulunan zenci ölümlerinin bahis konusu okula celb olunması için söz konusu tezkerenin gerektirdiği

icra ve zikir olunan ihbariyenin saklamağa vesile olmak üzere haber verenerle ödenmesi münasip gibi hatırlanmış” denmektedir²¹.

Yukarıda tekrarlanan kısımda iki defa tekrarlanan esir cesetlerinin saklanmaması ve onları ihbar edenlere ‘ihbariye’ adı altında belirli bir ücret ödenmesi şeklindeki ifade 1841’den itibaren Osmanlı İmparatorluğunun bu tarihe kadar göstermiş olduğu aşamayı simgelemektedir. Çünkü 1841 tarihli vesikadan biz öğrendik ki Osmanlı İmparatorluğunda ilk defa yapılacak olan disseksiyonda cesetlerin nereden sağlanacağı konusunda, birinci planda gizlice, halkın haberi olmaksızın onların nereden sağlanacağı önemli idi; disseksiyon yapılacağı halk tarafından haber alınır ve tepkiye yol açar kaygısı vardı. Halbuki 1847 tarihli, vesikanın dip notundaki “fenn-i teşrihin layıkıyla bilinmesi icraasını görmeğe bağlı olduğundan” şeklindeki ifadededen, artık anatominin disseksiyon yapılmaksızın öğrenilemeyeceğinin kesinlikle kabul edildiğine şahit oluyoruz.

Burada esir cesetlerinin tercih edilmesi gayet akla yatkındı. Böylece hem sahipsiz olan esirlerin cesetleri ortadan kalkıyor, hem de bilimsel açıdan onlardan yararlanılıyordu.

1848’de Charles Mac Farlane’in yazmış olduğu *Turkey and its Destiny* adlı seyahatnamede bu konuyla ilgili ilginç açıklamalarla karşılaşılıyor. Yazar Türkiyede 1847-1848 yıllarında yapmış olduğu seyahatten izlenimlerini anlatır. O, devlet kuruluşları hakkında bilgi verir. Bu arada Galatasaray Tıp Okulundan da bahseder; Galatasaray Tıp Okulundaki öğrenciler, okutulan kitaplar, kütüphane ve teşrihane hakkında bilgi verir.²²

Onun teşrihane ve oranın atmosferi hakkında vermiş olduğu bilgi gerçekten dikkate değerdir. Yazar teşrihhaneyi gezdiği sırada orada bulunan bir grup öğrenciyle de konuşur. O sırada öğrencilerden bir zenci kadavrası üzerinde disseksiyon yapmaktadır. Yazar onlara disseksiyonun dine aykırı olduğunu söyler. Öğrencilerden birisi bu hatırlatmaya şöyle karşılık verir: “Eh! Monsieur ce n’est pas au Galata Serai qu’il faut venir chercher la religion” (Eh! Beyefendi, herhalde dini aramak için gelinecek yer Galatasaray Tıphanesi değildir.) der. Başka bir öğrenci ise yazara “görüyorsunuz değil mi, batıl inanç-

²¹ Başvekalet Arşivi, İrade (Dahiliye), 1263, 7419 (fi 6 ca 1263) (Bkz. Levha III, Levha IV).

²² Mac Farlane, Charles, *Turkey and ifs Destiny*, Londra 1850, c. II, s. 262 - 266.

ları nasıl da kökünden kazıyoruz! Türklerin bir cesedi kesip açtığını görmeyi hiç ummuşmuydunuz?” Yazar, teşrihhanenin kadavrular, kesilmiş organlar ve öğrencilerin onlar karşısındaki rahatlığından rahatsız olarak şiddetle “Hayır” der.

Mac Farlane, yine aynı eserin daha sonraki satırlarında üzerinde disseksiyon yapılan cesetler konusunda da bilgi vermektedir, ve bu iş için daha çok ölmüş zenci esirlerin kullanıldığını belirtmektedir. Genellikle disseksiyon için beyaz adam cesedi kullanılmıyordu. Eğer bir efendi ölen zenci esirini okula getirip, teslim ederse 20 ila 25 kuruş ödeniyordu ²³.

Yukarıda verilen bilgiden de anlaşılacağı üzere, Mac Farlane’in seyahatnamesinde verilen bilginin 1847 tarihli Arşiv belgesiyle uyduğuna görüyoruz. Seyahatnamede yazarın disseksiyon salonunu ve öğrencilerin davranışlarını anlatan ifadesinden, onların disseksiyonu anatomi biliminin ayrılmaz bir parçası olarak benimsediklerini görüyoruz.

Avrupada disseksiyonun yapılabilmesi için gerekli kadavranın temini, disseksiyonun ilk yıllarda, Osmanlı İmparatorluğunda olduğu gibi, önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Orada ilk disseksiyon tatbikatlarının suçlu kişilerin cesetleri üzerinde yapıldığını görmekteyiz. Osmanlı İmparatorluğunda, esir cesetleri (genellikle) bu iş için kullanılırken Avrupada ölüm cezasına çarptırılmış suçluların cesetleri, yani toplumun dışarı attığı kişilerin cesetleri aynı gaye ile kullanılıyordu. Hatta suçluların cesetlerinin gerektiği kadar iyi bir şekilde anatomi tatbikatlarında kullanılabilmesi için, anatomistlerin önerdiği şekilde cezaların infaz edildiğini görüyoruz. Çünkü cezanın yerine getirilmesi sırasında vücudun mümkün olduğu kadar değişmeden ve bozulmadan korunması önemli idi. Bu icraat XVI. yüzyıla kadar devam etmiştir ²⁴.

1841 yılında resmen disseksiyon yapma müsaadesi alındıktan sonra Galatasaray’daki ilk disseksiyon yapılan ceset bir müslümana aitti. Her ne kadar bu tatbikat başlangıçta halk arasında bazı söylentilere yol açıtsa da devlet adamlarının ve ulemalarının, özellikle padişahın bunları desteklemesi halkın daha ileri gitmesini engelle-

²³ Aynı eser, s. 268 - 269.

²⁴ Singer, Charles, *A Short of History of Anatomy and Physiology from the Greeks to Harvey*, New York, 1957 s. 75

miştir. Ayrıca yapılan tatbikatların bu konuya faydası tartışma götürmez olduğundan, söylentiler kısa bir süre sonra sona ermiştir. Öğrenciler, o sırada, Dr. Bernard'ın yardımcısı olarak, Tıp Okulunda anatomi derslerini veren Dr. Spitzer'in kendilerine gösterdiği tatbikatları yürütmeğe başladılar²⁵.

Dr. Spitzer, Dr. Bernard gibi Avusturyalı idi. O, devrin önemli anatomistlerinden olan Joseph Hrytl'in (1811-1894) çalışmalarını izlemek olanağını bulmuştur; onun yöntem ve fikirlerini benimsemiştir. Dr. Spitzer bunlara uygun olarak Galatasaray Tıphanesindeki yeni teşrihaneyi zenginleştirmeğe çalışmıştır. Hrytl kimyasal maddeler vasıtasıyla çeşitli kısımların korunmasını sağlıyordu. Böylece anatomik örnekler uzun süre kullanılabilirdi, ve tatbikatlarda öğrenciye, gerektiğinde gösterilebilirdi. Ayrıca, o muhtelif kısımların balmumu modellerini yaparak, bunları yardımcı ders malzemesi olarak kullanıyordu²⁶. Dr. Spitzer işte onun bu yöntemlerinden faydalanmış, ve bunların Tıphanede kullanılmasında önderlik etmiştir²⁷.

Daha sonraki yıllarda, disseksiyonun artık anatominin yanında daimî olarak yer aldığını görüyoruz. Bir müddet sonra yurt dışına öğretim ve araştırma gayesiyle öğrenci yollanmağa başlanmıştır. oraya giden öğrencilerden bir kısmı tıp öğrencisi veya tıp okulunu yeni bitirmiş kişilerdi. Bunlardan bir kısmı gittikleri ülkelerde, devirlerinin meşhur anatomistleri yanında çalışma olanağı buldular. Onlar dönüşlerinde oralarda edindikleri bilginin yanı sıra, öğrendikleri yeni araştırma ve öğretim yöntemlerini de ülkeye getirmişlerdir.

Bilindiği üzere, anatomi diğer bilim dallarında yapılan yeni buluşlardan büyük çapta etkilenmiştir. Genel olarak bakılırsa, tekniğin zaferi olarak görülen XIX. yüzyıl ve bilhassa ikinci yarısında ilerleyen fizik ve kimya bilimleri doğrudan doğruya biyolojiyi etkilemiştir. Bu arada bu gelişmeler anatomi bilimi üzerinde de bir hayli etkin olmuştur. Kimya bilimindeki gelişmeler anatomi bilimine yeni olanaklar kazandırmıştır. Avrupada olduğu gibi, bu gelişmeler, yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti üzerinde de olumlu

²⁵ White, Charles, *Three Years in Constantinople*, Londra 1846, c. 1, s. 127.

²⁶ *La Grande Encyclopedie*, Paris, c. 20, s. 495.

²⁷ Ünver, Süheyl, "Osmanlı Tababeti ve Tanzimat Hakkında Yeni Notlar", *Tanzimat*, İstanbul 1940, s. 941.

etkiler yapmıştır. Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Türkiyede de yeni yöntemlerle ve diğer bilim dallarında kaydedilen gelişmelerden yararlanılarak anatomi konusunda yapılan öğretim ve araştırmalar sürdürülmeğe başlanmış ve bu yolda yürünmeğe devam edilmiştir.

SUMMARY

Anatomy means structure of sciences or the structure of the bodies. In early periods, Greek anatomists dissected only animals. Although Erasistratos (III. B. C.) made dissection on human and animal bodies. Galen and other famous Greek anatomists used only animals, especially pigs and apes for this purpose.

The dissection of the human body began in Europe in the thirteenth century. We may date it between 1266 and 1277. It was not actually real dissection, but post - mortem examination, made for judicial purposes. However, dissection became established as an anatomical research method in the sixteenth century by the studies of Vesalius.

In the same period, in the Ottoman Empire, Islamic authorities, as Avicenna, Ali b. Abbas, Rhazi etc. had great influence and anatomy was an assistant discipline of medicine. From the seventeenth century, an European influence began to be felt in the Ottoman Empire. One of its remarkable examples is Itaki's work which may be freely translated as *The Anatomy of the Human Body*. In this book the existence of some pictures, for instance these of the respiratory and urogenital systems proves that Itaki should have seen the famous work of Vesalius, *De Humani Corporis Fabrica*.

In the same century, Emir Çelebi wrote that it was permissible to dissect human corpses and in this way, the vessels, liver, and digestive organs of the human body could be examined.

The beginning of instruction in anatomy in the Ottoman Empire go back to the XVI. century. This education was declared compulsory for all future surgenos. Anatomy was included in the curriculum of The Medrese of Medicine, founded by Süleyman the Magnificent. A document preserved in the official Ottoman Archives established this fact conclusively. This occurs in a text concerning the appointment of the surgeon Ebu Bekir written by the chief phy-

sician Abdullah Efendi. In the paper it is mentioned that Ebu Bekir was a skillfull surgeon that he had received instruction in anatomy during his training in the Süleymaniye Medical Medrese and that, for that reason, he was fit for this position.

In the eighteenth century need for better education was clearly felt. The first schools which were founded for this purpose were engineering schools. The new medical school was open in 1827. Official Archival documents shows that it was intended as a nursery for military and naval surgeons, and anatomy was included in its curriculum.

The school was further modernized in 1839 and its teaching staff was enriched through the appointment of new foreign proffessors. Dr. Bernard was invited from Austria to serve as chief director and later on, Dr. Spitzer also came from the same country to assist him. Spitzer began to teach anatomy in the same school. This instruction was still theoretical and remained unsupported by actual dissection, however.

Asserting that modern anatomy could not be taught without dissection, Dr. Bernard demanded the government to give permission in order to make dissection on the human body. The authorities too knew that lack of anatomical knowledge had left surgical practitioners in a deplorable state of ignorance. The chief physician Abdullah Efendi proposed to the Sultan and the Government to allow dissection in the New Medical School. But there was still a problem: how and from where corpses for dissection could be provided?

Generally people thought that religious rules were against dissection. There are no statements against dissection, however neither in Koran nor in the Tradition of the Prophetd. The author of 'Three Years in Constantinople', Charles White speaks of the following tradition: "Thou shalt not open a dead body, although it may have swallowed the most precious pearl belonging to another." Sources bear no trace of such a Tradition, either true or false. There are, however, fetwas, i.e., legal pronouncements emanating from religious authorities, for this nature. For instance, the Mufti (religious authority officially expounding the Muslim laws) an-Decvi explained that dissection is useful whether it is done to determine the reason of death or to teach anatomy to medical students. He

also added that if someone swallowed something belonging to another, his body could be opened after his death, even if that was not very precious.

Thus, in the Ottoman Empire dissection began in the Istanbul Medical School in 1841, by the head physician, Abdullah Efendi. The Grand Admiral Talat Pasha aided the Head Physician in this matter; he gave permission for the bodies of convicts who died in the Maritime Arsenal used for dissection. About this subject there is an official document. It contains a petition of Head Physician and an answer which was given by the Grand Vizier. In the petition, it was written that the new anatomical laboratory, reorganized recently, in His Majesty's Medical School needed obviously to have some corpses in order to teach anatomy to its students. The Head Physician asked for His Majesty's permission for the transportation of the corpses of convicts who died in the fetter in the Maritime Arsenal by coffers to be supplied by the Medical School. He also asked permission for the use of the corpses of poor people without relatives, in case no corpses of convicts were available. In this petition the Head Physician also mentioned that he had obtained the consent of the religious authority of a certain Istanbul cemetery for such a transaction. It adds that *imam* found this to be an unpleasant affair but that he consulted to do it, because of its usefulness.

The marginal note added to the document indicates that neither Sultan nor the Governmen allowed the corpses of poor people to be used for such a purpose because of the possibility that the people would show strong reaction to it. In fact the Grand Vizier's answer contains permission for the use of the corpses of convicts only.

The corpse of a Muslim convict was the first purposefully selected by Tahir Pasha's orders. This events caused some murmurs, but in the words of Charles White, the presence of the Head Physician who was second in rank among the ulema, i.e., the intellectuals in official functions, allayed the compunction of some and the the remainder being young men desirous to acquire proficiency in this, their scruples were soon over come.

Dissection in the Medical School continued, although it was difficult to procure corpses from time to time. From another official paper which is dated 1263 (1847 A. D.), we learn that dissection

سلام بر شما در روز عید و در روز عید عطا خدا و بر او افسوس حضرتان
 معلوم میرود بر روی او زده کتاب طبعی و نگاره فرید زری پیم نمنش کتاب فرورده انشا و در زری و در جبهه موافق لزومی
 ماس عاقله قدر زمانه عمره ده برافند اول در کوه غریبا بند زره کوزرید جهل هندله اشقی
 کتاب فرورده مونا جیدی ضرورتی در ضمن عطا می فهمم سر اظنا حضرت شد برای سما هو اولی در غریب اولی فرشته مقام اولی بود اولی فرستم
 باز گره با عاقله ایال و ظاهر بر فقه تذکره شیوعا هالک اولی در روی صامه کهن سید اولی کلا عطا و اولی کلاس صاحب اولی لغزانه و کلا عکس
 مر بودک اصدان وقت سنده مرز طلبه رنگ قوی اولی در طبع کما لیل علم و در کتب ایدون ای - ای صاحب حضرت موکانه در طبع فارسی سینه
 افکار هریت نماز زنده عباره و بودگی بر موقر اولی زمانک اکلان موقوف اولی صوفی بر همی بر آفت اولی نقطه اولی مشارالین اداره
 وجود هوکلان سزا سانه سالی حضرت با اولی در صوفی و در طبعی بر همی بر آفت اولی نقطه اولی مشارالین اداره
 کورنگ قوت اولی اولی اولی در کوه کوه سینه سولنی اولی در هیچ بر آفت اولی نقطه اولی مشارالین اداره
 علم و قوت اولی اولی در کوه کوه سینه سولنی اولی در هیچ بر آفت اولی نقطه اولی مشارالین اداره
 تذکره اولی اولی در کوه کوه سینه سولنی اولی در هیچ بر آفت اولی نقطه اولی مشارالین اداره
 بنام این اولی در کوه کوه سینه سولنی اولی در هیچ بر آفت اولی نقطه اولی مشارالین اداره
 اولی در کوه کوه سینه سولنی اولی در هیچ بر آفت اولی نقطه اولی مشارالین اداره
 اولی در کوه کوه سینه سولنی اولی در هیچ بر آفت اولی نقطه اولی مشارالین اداره
 اولی در کوه کوه سینه سولنی اولی در هیچ بر آفت اولی نقطه اولی مشارالین اداره

موردی دیگر

کتاب طیب حدیث پانزدهم و مجلد دوم سوره اول قدری نشر می ده آرائق آرائق طیب فو لویز فی نشر می
 تعلیم حضرت هومانک از وی در کار اول نقد ترسان مره بر آنکه سنده موجود اولی محرم درون پاک اول نشر می
 کتاب مذکور طریقه ارسال اول جن صدق این نشر می خانه به نقلی خصوصاً حضرت سنده ری از زائیده تکلیف
 عالی اول نشر می و بر آنکه ده موانع لوانیموب مضافی تر بر سر موانع از وی اول نشر می چور کلهک از این است
 آرائق آرائق خنده به بی غیر با کلهک که کتاب مذکور طریقه ان من آنچه و بر یک ک حقیقه صدق ایوم می
 سوید شلش و ام مرقود می استیو و الیه خیر لوانیموب سید راضی اول نشر می اولوب ایچنی طرف دونتر
 رخصت اول نشر می اعطای سنده است ایچنی معلوم عیبری بیور له قده کرک بر آنکه ده پاک اول نشر می
 و کرک چور کلهک و حق ایچون کلهک و ایچ بعضی غرابون میترک نایس غایسته قدر ارسال خصوصاً حضرت
 سینه لری ارزان بیور می بیسته امر و فرمای حضرت من الامر کرد

م

سوره ای بر آنکه کینه و کینه
 سوره ای خاصه حضرت زینبیه و سوره ای از وی در نشر می سوره ای در سوره ای در نشر می سوره ای در نشر می
 سوره ای در نشر می سوره ای در نشر می سوره ای در نشر می سوره ای در نشر می سوره ای در نشر می
 سوره ای در نشر می سوره ای در نشر می سوره ای در نشر می سوره ای در نشر می سوره ای در نشر می
 سوره ای در نشر می سوره ای در نشر می سوره ای در نشر می سوره ای در نشر می سوره ای در نشر می

78

(Delisting) Trade Dafter (1263) 7419
 (1847/11)

(1847/11)

(Seal)

لیای حکام از ای ریاستینا هایدنه معروف چاکر کیه لر بردکه
 مدد ما کت عینه شاهان نشیمن تجاره با ازاره سینه زسانه عماره طرغنده وفات ابد ندرده بعضی کتور لکده ایگه فوخر ایست
 زنده روق مشاطه بودی لاده اراده شاهان هجیه اسپر بازار دزد جلب و کتور ایسه ده محاسره ضربه جناب حجاب تا بدو اولده اولده
 ازاره لک کینه لغو ایستی جمله نشیج ماده سی معطل ایست و حالیکه بوکار از اولاده در سارو چی کتور یکوده ایله و کتور ایست
 نشیج ماده سی اجزا اولدیجه بانک در سارک بیج بر فازه بی سفید ایستی و سفید اولدیجه تا کاکاد قوت
 بیج جواد و عتد مالک مکتب مزبور طرقت کتور مالک او زده خیر و بیسی خصوصاً با جمعه اسپر جیاره خیه و مالک
 برده بر بیره بکوره کتم و اخفا اولمور او زده خیر و برن اسپر جیاره اخباریه نایله مکتب مزبور درده او فوخر عرض ایست
 سبب کبی قصور ایستی ایسه ده اشیر اخباریه ناک و بر بیلوب و بر لاسی هر حالده ذاتی لایر نه صرفاً موادون مکتب اولدیجه
 ریایره فوخره نسب و اراده بودی بود ایسه اولور جمله افضا سنک اجرائی بایده امر و قماره خفرت مزبور لاکر
 ۱۲۱۱
 سراط

Levhu III

(25)

7419 (1763)

Co. 1263

Handwritten text in a foreign script, possibly German or French, located at the top of the page.

Handwritten notes in Persian script on the left side of the page.

Main body of handwritten text in Persian script, arranged in several lines across the page.

Additional handwritten notes in Persian script at the bottom left of the page.

was made on the corpses of the slaves. By now dissection was a research method of anatomy and it was inseparable part of it. In this document, it is also written that deaths of negroes male and female and children slaves who were in the hands of slave traders were going to be informed to the Medical School by the slave traders so that they could be used for dissection. The School would pay a certain fee (30 kr.) for this affair. By this time dissection was not a secret of matter at all. From the expression in the document to the effect that "real anatomical knowledge depends on dissection" we witness that belief that anatomy could not be thought without dissection had become firmly established.

The professor of anatomy in the Istanbul Medical School, Dr. Spitzer had been a student of Dr. Hrtyl when he was in Austria. Dr. Hrtyl achieved the use of anatomical specimens for longer periods than other anatomists could. For he used certain chemical substances to keep some organs in their natural conditions. In addition to that, he also used mummy models of them, in his lessons. Dr. Spitzer applied the same method in the Istanbul Medical School.

In following years, anatomical knowledge in Turkey improved gradually. It was supported by the students who were sent to Europe for their higher education. Some of them had chance to study with famous European anatomists. When they returned to their country they tried to apply the same scientific method. The second half of the nineteenth century was the golden age for technical improvement in Europe. Chemical and physical sciences had an extensive influence on biology. They also influenced anatomy. The medical students who were educated in European Countries carried back all those new ideas to their country, Turkey. For example, new chemical improvements helped anatomical specimens and cadavers to be kept in good condition for a long time. Thus in the medical faculties, it was possible to manage with less cadavers and do more research with them. Moreover, anatomical specimens that could be kept longer gave the students chance to study on various specimens at the same time. For, it is generally impossible to find specific kinds of anatomical specimens as need is felt for them.

